

EGRY GÁBOR

A nemzeti és etnikai kötődés szerepe a választói magatartás alakulásában Magyarországon a 20. században

A magyarországi választások kutatásának egyik legnehezebben vizsgálható részterülete a nemzeti-etnikai hovatartozás és a választói magatartás összefüggése. Számos módszertani probléma mellett a vizsgálat során az a legfontosabb akadály, hogy a magyarországi nemzetiségek – az első világháborút megelőző időszakokkal szemben, amikor számos nemzetiségi alapú párt szállt harcba a parlamenti mandátumokért – nem vettek részt intézményes formában az 1920 utáni megmérettetéseken. (Az 1998-ban indult Nemzetiségi Fórum /NF/ és néhány kisebb, szintén a rendszerváltást követően működő cigányszervezet kivételével.) A jelenséget elsősorban a trianon utáni országterületen maradt jelentősebb lélekszámú és arányú nemzetiségek – németek, szlovákok – identitása, nemzeti tudatuk alakulása magyarázza.¹ Az egykori országterület központi területein, jórészt magyar tömbökbe ékelődött nyelvszigetekben vagy vegyes lakosságú településeken élő, nagyobb részt falusi nemzetiségi polgárok körében a nemzeti mozgalom kevésbé vert gyökeret, az erre irányuló kísérleteket sokszor sikerrel ellensúlyozta a magyar politika. Ennek következtében a nemzetiségi polgárok politikai opcióinak kialakításában nemzeti identitásuk csekély szerepet töltött be, és a hivatalos politika is ennek az állapotnak a fenntartására törekedett.²

Ennek a csekély szerepnek a vizsgálatát viszont rendkívüli mértékben megnehezíti a politikai opciókra vonatkozó megfelelő indikátor hiánya. Amíg a szomszédos utódállamok magyar, illetve egyéb – főként német – kisebbségeinek politikai részvétele és véleményformálása jól követhető az általuk életre hívott nemzetiségi pártok választási szereplésén, addig a fent említett kivételektől eltekintve a magyarországi nemzetiségek esetében ez nem jár-

¹ A németek esetében például a századfordulón, részben erdélyi szász, részben nagynémet segítséggel erősödött fel a bánági mozgalom és a nyugat-magyarországi németek szerveződése. Az etnikai kötődés másfajta – pre-nacionalista – jellegére utal az is, hogy a németek létszáma a korszak népszámlálásai alapján folyamatosan csökken, ami még az esetleges torzítás, visszaélések, és a kormányzat asszimilációs politikája mellett is arra utal, hogy a klasszikus modern nemzeti tudat nem teljesen alkalmas a németiség identitásának jellemzésére.

² Lásd TILKOVSKY Lóránt: *Nemzetiségi politika Magyarországon a 20. században*. Debrecen, 1998.

ható út. Figyelmünket inkább a választási és népszámlálási adatsorok összevetésére, a következtetések levonására összpontosítjuk.

A népszámlálási adatok

A vizsgálat célja végső soron a választási eredmények adatsorainak összevetése a népszámlálások nemzetiségi adataival. A két világháború közti felvételek adatsorai megfelelően tartalmazzák a lakosság anyanyelvi, illetve 1941-ből nemzetiségi megoszlására vonatkozó információkat. Mivel a vizsgálatba bevont parlamenti választások közti, népszámlálások közé eső időszakokban a népesség összetételében nem történt olyan változás, amely szükségessé tehetné az adatok lényeges módosítását, ráadásul az elemzett választások maguk is a népszámlálásokhoz közeli időpontban történtek (1920, 1922, 1939), az összevetés problémái nem magával az adatfelvétellel függnek össze.

Az 1945-ös és az 1947-es választások idejére – a németek kitelepítése, a csehszlovák–magyar lakosságcsere, valamint a csehszlovákiai magyarság kitelepítése és a magyar kisebbségek migrációja miatt – jelentősen megváltozott az egyes települések etnikai arculata.³ Ezért az 1949-es népszámlálási eredmények már nem alkalmasak a lakosság etnikai viszonyainak bemutatására. Különösen torzító hatású, hogy a kitelepítések, az atrocitások, a jogfosztás és a lakosságcserék okozta félelmek miatt a nemzetiségi hovatartozásra vonatkozó önbevallás nagy valószínűséggel nem a valós viszonyokat tükrözi. Az 1945-ös adatsor viszont a háborús veszteségeket és a menekült-hullám részeként jelentkező migráció adatait nem tartalmazza. Az 1947-es választás elemzésére még így is alkalmasabbnak tűnik a háború utáni adatfelvétel, mivel a jelentős változást okozó migrációs folyamatok még ezt megelőzően lezajlottak. Ennek ellenére, a rejtőzködő identitásúak kiszűrésére nem hasznotalan az összevetés akár a korábbi, akár a legutóbbi eredményekkel.⁴

További gondok jelentkeznek a rendszerváltás utáni választások értékelésénél. Az 1990-es népszámlálás, amely közelebb áll az 1994-es választás

³ A németek esetében ez a választási adatsorok értelmezésére a gyakorlatilag kollektív jogfosztás miatt nem gyakorol jelentős hatást. HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000*. I. k. *A választások története és politikai geográfiája*. Napvilág Kiadó, Budapest, 2001. 71–80. A németek kitelepítésére lásd TILKOVSKÝ Loránt: *Hét évtized a magyarországi németek történetéből 1919–1989*. Pécs, 1997; FÖGLEIN Gizella: *A magyarországi németek kitelepítése a saját tükreben*. In: Uő: *Nemzetiség vagy kisebbség? A magyarországi horvátok, németek, románok, szerbek, szlovákok és szlovének státusáról 1945–1993*. Budapest, 2000. 26–33.; Uő: *A magyarországi nemzeti kisebbségek helyzetének jogi szabályozása 1945–1993*. Uo. 92–117.; A vonatkozó források gyűjteménye: *A magyar állam és a nemzetiségek. A magyarországi nemzetiségi kérdés történetének jogforrásai 1848–1993*. Főszerk.: BALOGH Sándor. Szerk.: SIPOS Levente. Napvilág Kiadó, Budapest, 2002.

⁴ A 2001-es népszámlálás adatai annyiban felhasználhatóak, hogy fél évszázadon keresztül szilárdan megőrzött identitásról tanúskodnak. Ezért ha etnikai arányok rekonstruálására nem is alkalmasak, de a nemzetiségek regionális, illetve települési szintű elhelyezkedésének vizsgálatában segítséget jelenthetnek. A 2001. évi népszámlálás nemzetiségekre vonatkozó eredményeit lásd <http://www.nepszamlalas.hu/hun/kotetek/kotetek.html>.

időpontjához, a 2001-es census eredményeinek tükrében nem adott reális képet a nemzetiségekről. Az, hogy a németek száma Magyarországon egy évtized alatt megduplázódott, és nőtt például a szlovákok, horvátok és a szerbek száma is, miközben a népesség jelentősen csökkent, a bevándorlók döntő többsége pedig határon túli magyar, megkérdőjelezi azt, hogy a nemzetiségek, elsősorban a németek „nyeresége” kizárólag disszimilációs eredetű lenne, és feltételezhetővé teszi, hogy 1990-ben a válaszolók egy jelentős része még eltitkolta kötődését.

A 2001-es adatok felhasználása nem teljesen problémamentes az adatfelvétel módja miatt sem. Ez volt az első alkalom, hogy a lakosok az anyanyelv és a nemzetiségi hovatartozás mellett megjelölhették használt nyelvüket és kulturális kötődésüket is. Az eredmények felhasználásában ugyanakkor bizonytalansági tényezőt jelent, hogy nem lehet tudni, a válaszolók milyen megoszlásban jelölték meg a lehetőségeket. Hányan választották ugyanazt a nemzetiségi hovatartozást és kulturális kötődést, s hányan csak az egyiket; hányan jelöltek meg egynél több nemzetiségi kultúrát? Hasonló a helyzet az anyanyelv és a használt nyelv esetében is. Ezek tükrében pedig jogos a kérdés, vajon melyik adat alkalmas a nemzetiségi hovatartozás vizsgálatára.

Mindezeket figyelembe véve is elmondható, hogy a legutolsó census a korábbiaknál lényegesen több információval szolgál az egyes nemzetiségekről. Megállapítható, hogy a négy adatsor korrelációja rendkívül erős, számításaim szerint szinte minden esetben 0.9 feletti. Vagyis a nemzeti identitás, a kulturális kötődés, az anyanyelv és a nyelvhasználat szorosan összefügg, az utóbbiak szinte kizárólag ott jelentkeznek, ahol az adott nemzetiség tagjai élnek. Ezek alapján bátran választhatjuk akár az egyik mutatót, akár azok kombinációját. Én a nemzeti hovatartozás és a kulturális kötődés bizonytalan határvonala miatt az előbbit vettem alapul, mivel ez a többihez képest erősebb elkötelezettséget jelent, és segítségével reálisabb képet kapunk arról, hogy az etnikai kötődés milyen hatással van a politikai döntésekre. Ugyanakkor a kötődésüket megvallók köre alapot ad rá, hogy a legutóbbi népszámlálási adatsor sajátosságait visszavegyük korábbi időszakokra.

Módszertanilag fontos meghúzni azt a határt, amelynél kisebb nemzeti-iségi népesség politikai magatartását már nem érdemes vizsgálni, mivel a rendelkezésre álló, településenként aggregált adatok esetleges eltéréseit már nem magyarázza kielégítően a kisebbségi lakosok jelenléte. Munkám során, minden nemzetiséget összesítve, 5%-nál állapítottam meg a küszöböt – a cigányság nélkül. A cigány (roma) népesség kihagyását az indokolta, hogy itt nem beszélhetünk hagyományos értelemben vett nemzetiségről. A becslések szerinti roma népességnek csak mintegy harmada vallotta magát a cigánysághoz tartozónak vagy kötődőnek, egy részük esetében a nemzeti-etnikai tudat éppen formálódóban van, másik részük pedig elutasítja azt. Ez a bizonytalanság nem teszi lehetővé, hogy az etnikai kötődés alapján megalapozottan vizsgáljuk a választói magatartásukat. Az, hogy a 2002-es válasz-

tások során sok esetben merült fel körükben a szavazatvásárlás gyanúja, végképp megkérdőjelezi a vizsgálat értelmét.⁵

Az összevonás a vizsgálat leegyszerűsítését szolgálta. Tényleges hatása csekély, mivel a magyarországi nemzetiségek ritkán élnek együtt egymással; ahol mégis két jelentős csoport élne, ott politikai opcióik közösen vizsgálhatók, mivel nincsenek külön politikai pártjaik, sőt a választási adatok nem is teszik lehetővé az elkülönített analízist. Az 5%-os arány ugyan alacsonyabb lehet, mint ami statisztikai értelemben valóban szignifikáns lenne, de úgy döntöttem, hogy inkább több települést vonok be a vizsgálatba, mint kevesebbet.⁶ A városi lakosság még ezzel az alacsony küszöbvel is szinte teljesen kikerült a mintából.

A választási adatok

A vizsgálat másik alapvető adatbázisát a választási eredmények adják. Ezek értékelésének nehézségét nem a választási rendszer különbözősége jelenti. Bár a 20. század folyamán van példa tisztán egyéni választókerületekre építő, egyéni és listás szavazást különböző módon kombináló, tiszta listás választásokra is, ez viszonylag egyszerűen áthidalható az eredmények települési szintű vizsgálatával. Hiányzik ezzel szemben a nemzetiségekhez tartozók esetleges sajátos politikai opcióinak megfelelő indikátora.

Fentebb már említettem, hogy 1920 és 2002 közt (néhány jelentéktelen cigányszervezetet és nem túl jelentős számú, pártszínekben indult nemzeti-ségi jelöltet leszámítva) csak 1998-ban mérettette meg magát egy, a nemzetiségek képviselőjére szánt politikai szervezet, a Nemzetiségi Fórum (NF). A célja minden nemzetiség képviselője volt, a többi párttól eltérő program-pontja azonban lényegében csak egy, a nemzetiségek parlamenti képviselőinek megteremtése. Mégis jellemző mutatónak tekinthetjük a Nemzetiségi Fórum szereplését. Eredményei alkalmasak lehetnek arra, hogy meghatározzuk, a nemzetiségi lakosság hány százaléka mutat affinitást a kisebbségi probléma politikai témává tétele iránt, illetve mekkora részük politikai választásait befolyásolhatja nagyon jelentősen kötődésük. Emellett lehetővé teszik, hogy a különböző nemzetiségeket és az egyes kisebbségek regionális csoportjait elkülönítsük ilyen jellegű politikai opcióik alapján.

Ennél jóval bonyolultabb a 2002-es választáson indult cigányszervezet, a Lungo Drom szereplésének értékelése. Bár választási szövetséget kötött a Fidesz–MPP-vel, a cigányság választási magatartásáról napvilágot látott információk arra utalnak, hogy nem a közösséget átfogó szervezetről van szó. A riportok alapján egyértelmű, hogy számos helyen a Lungo Drommal szem-

⁵ Erre vonatkozóan lásd például ANGELUSZ Róbert–TARDOS Róbert: A választási részvétel csalóka változékonysága. *Politikatudományi Szemle*, 2002/1–2. 21. skk.

⁶ Egyébként a vizsgálat során nem mutatkozott jelentős különbség a kisebbségi arányok nyomán.

beni ellenérzések éppen ellenkező állásfoglalásra indították a roma lakosságot. Máshol nagy valószínűséggel szavazatvásárlásokra került sor, és számos esetben egyszerűen a szociális problémákkal foglalkozó rémhírek befolyásolták a szavazókat. A közös lista még nem zárna ki a lehetőséget, hogy a Lungo Dromot a cigányság politikai opcióira vonatkozó indikátorként kezeljük, az előbb jelzett problémák azonban igen.

A többi választás adatainak értelmezéséhez és elemzéséhez tehát más módszert kell találni. Mivel a politikai mozgalmak hiánya egyúttal annak jeleként is felfogható, hogy a kisebbségi lét sajátos problémáit ilyen módon nem kívánták politikai témává tenni,⁷ ezért az egyéb kérdésekhez való viszonyban próbálhatunk meg jellegzetességeket kitapintani. Ennek megfelelően a választási adatsorok vizsgálata arra irányulhat, hogy a nemzetiségi csoportoknak a választási részvételben és szavazatokban megmutatkozó opcióit összevesse a nem nemzetiségi lakossággal, és feltárja az esetleges különbségeket. Erre alkalmasnak tűnik a választási eredmények olyan, bevett tagolása, amely egyéb tényezők (településtípus, településméret, földrajzi elhelyezkedés stb.) alapján bontja részekre az adatokat, és ezeken belül végezhető el az összevétel.

Éppen ezért a vizsgálatot a Nemzetiségi Fórum eredmény sorával kezdem. Ennek alapján tagolhatóan látszanak az egyes kisebbségek aszerint, milyen a viszonyuk a nemzeti tudat politikai instrumentalizálásához, s nemcsak egymással összehasonlítva, hanem az egyes kisebbségi csoportokon belül is, főként a földrajzi elhelyezkedést alapul véve. Továbbá bemutatatható, hogy a hazai kisebbségi csoportok kevésbé fogékonyak a klasszikus kisebbségi jogvédő témákra, és hipotézisként megfogalmazható, hogy az etnikai hovatartozás szerepe a politikai választás során csekély, többnyire elhanyagolható. Ezt követően a korábbi és a későbbi választások adatait használnám a hipotézis tesztelésére.

A választási adatokat egyéb tényezők alapján bontom szét. Első a településtípus; a falu–város különbsége kulturálisan, társadalmi és civilizációs szempontból is egyértelmű, és a választási eredmények különbségei is igazolják meglétét. Ezzel kombinálva használható a települések nagysága is, ami tovább tagolja a csoportokat, és lehetővé teszi azon esetek kiszűrését is, ahol a falu–város különbsége csak jogállásbeli. Végül a regionális sajátosságokat érdemes a vizsgálatba beemelni, elsősorban az egyes választókerületek szintjén. Ezzel lehetővé válik az ország kisebb régiói közt megfigyelhető társadalmi (zsellérek, birtoktalanok aránya, bányász népesség stb.), gazdasági (például a nyugati térségek hagyományosan magasabb jóléte), civilizációs (például az anyagi kultúra különbségei) különbségek kimutatása, hiszen a választási eredmények regionális különbségeinek egyik nagyon erős magyarázó tényezője éppen ez.

⁷ Természetesen ebben szerepet játszhatott politikai nyomás és manipuláció is, de ezzel együtt is elfogadhatónak tűnik, hogy a politikai mozgalmak hiányát főként a nemzeti mozgalmak által hagyományosan megfogalmazott elképzelések iránti csekély fogékonysággal magyarázzuk.

A nemzetiségek⁸

A 2001-es népszámlálás adatai alapján Magyarország területén 314 000 magát nemzetiséginek valló polgár él; ez az összlakosság 3,1%-a. Emellett 300 000 fő, 2,9% jelölt meg valamilyen hazai kisebbségi kötődést. Amennyiben tehát semmilyen átfedés nem lenne a két csoport közt, akkor is csupán a hazai lakosság mintegy 6%-a állítaná magáról, hogy valamely kisebbséggel kapcsolata van.

Az 1. táblázat mutatja, hogy a 2001-es népszámláláson hányan vallották magukat az egyes nemzetiségekhez tartozónak. A népszámlálási adatok legfontosabb tanulsága, hogy az előző census óta a jelentősebb nemzetiségek száma nőtt, kivéve a románokat.

1. táblázat. A nemzetiségek lélekszáma Magyarországon (2001)

Nemzetiség	Lélekszám (ezer fő)	Arányuk az összes nemzetiségiből (%)
Cigány	190	60,5
Német	62	19,8
Szlovák	17,7	5,6
Horvát	15,6	5
Román	8	2,6
Ukrán	5	1,6
Szerb	3,8	1,2
Szlovén	3	1
Lengyel	3	0,9
Görög	2,5	0,8
Bolgár	1,4	0,4
Ruszin	1,1	0,4
Örmény	0,6	0,2
Összesen	313,7	100

A nemzetiségi lakosság településtípusok szerinti megoszlása határozott jellegzetességeket mutat. A nagyobb lélekszámú csoportok esetében a falusi lakosság aránya jelentősen magasabb az országos átlagnál. Szemben az átlagos kb. egyharmados aránnyal a cigányok 57, a horvátok 68, a németek 50, a románok 50, a szlovének 48, a szlovákok 53%-a falvakban él. Ezzel szemben a 3000 főnél kisebb létszámúak az átlagnál városiasabbak. A bol-

⁸ A következő összegzés a *Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. A nemzeti és etnikai kisebbségek adatai* (Budapest, 2002) című KSH-kiadvány alapján készült.

gárok 87, a lengyelek 81, az örmények 91, a ruszinok 76%-a él városokban. Rendhagyónak csak a szerbek és az ukránok helyzete mondható: az előbbieik 69, az utóbbiak 77%-a él városi rangú településeken.⁹

Ez a különbség meghatározó a vizsgálat során, mivel az amúgy is csekély létszámú nemzetiségek a nagyobb településeken statisztikailag végképp megfoghatatlanná válnak. Gyakorlatilag teljesen kiesnek a vizsgálat köréből, tekintve egy-egy kivételes esettől (ezekről később lesz szó). Ezzel szemben a népesebb kisebbségek esetében számos olyan települést találhatunk, ahol arányuk felette van a meghatározott 5%-os határnak.

A nagyobb közösségek területi elhelyezkedésének jellegzetességei is vizsgálhatók, ami egyúttal, a történeti kontinuitás miatt, lehetővé teszi a legújabb eredmények összekapcsolását a korábbi népszámlálási és választási adatokkal is. Elsősorban a jelentős falusi népességű kisebbségek esetében találhatunk jól megragadható településterületeket, melyek meghatározására első lépésben az egyes nemzetiségek megyékbeli arányának az országos aránytól való eltérését használtam. Azaz az országos népességaránynál magasabb értéket vettem jelzőszámnak.

A cigánység esetében kilenc ilyen megye van: Baranya, Borsod-Abaúj-Zemplén, Hajdú-Bihar, Heves, Jász-Nagykun-Szolnok, Nógrád, Somogy, Szabolcs-Szatmár-Bereg, Tolna. Közülük a legmagasabb a cigánylakosság aránya Borsod megyében (6,11%), valamint Szabolcsban és Nógrádban (4,4% és 4,18%). Ezekben a megyékben él a magyarországi, magát cigánynak valló lakosság 72,5%-a.

A németek esetében Bács-Kiskun, Baranya, Komárom-Esztergom, Pest, Tolna és Veszprém megyék felelnek meg a kritériumnak; a legmagasabb arányú Baranyában (3,5%) és Tolnában (2,67%) a német lakosság. Itt él a németiség 70,5%-a. Látható az is, hogy ezek a magyarországi német kisebbség hagyományos településterületei: a Bakony, Tolna-Baranya, Buda és Pest környéke. Az adatok összevetése az 1920-as népszámlálás eredményeivel igazolja a lakosság nagymértékű történeti kontinuitását, így az adatok korábbi időpontokra vonatkozóan is felhasználhatók. 1920-ban az említett megyék területén a magyarországi németiség mintegy 60,6%-a élt. Ha azonban idevesszük az akkori adatok alapján a kritériumnak megfelelő mai Fejér és Győr-Moson-Sopron megyék területén élőket is, 74%-ot kapunk.

A szlovákok esetében is a történeti településterületen mutatható ki jelentős nemzetiségi lakosság. Békés, Komárom-Esztergom, Nógrád és Pest megyék felelnek meg a feltételeknek, a legmagasabb arányt Békésben (1,26%) éri el a szlovákság. Ezekben a megyékben él a hazai szlovák kisebbség 74%-a.

⁹ Az itt közölt adatok külön hivatkozás nélkül a saját számításaim és vizsgálataim eredményei, még a tanulmány eredeti verziójának írása idejéből, 2002-ből. Azóta több vizsgálat is született a nemzetiségi lakosság szociodemográfiai jellegzetességeinek elemzésére, melyeket publikáltak. Ennek ellenére úgy vélem, megengedhető, hogy az eredeti számításaimat ezekre való hivatkozás nélkül közöljem, miután a tanulmány eredeti kézírata a Politikatörténeti Intézet könyvtárában nyilvánosan is hozzáférhető volt.

A földrajzi megoszlás történeti folyamatossága a szlovákság esetében is igazolható az 1920-as adatokkal. Az akkori népszámlálás a fent említett területen a Magyarországon élő szlovák anyanyelvűek 72,2%-át mutatta ki.

A horvátok esetében is jelentős, történetileg fennálló földrajzi koncentráció mutatható ki. Bács-Kiskun, Baranya, Győr-Moson-Sopron, Somogy, Vas és Zala megyékben él majdnem 90%-uk (1920-ban ez a mutató 90,8 százalék volt), itt népességarányuk meghaladja az országos értéket; Baranyában 1,13%.

A teljes létszámhoz viszonyítva kevésbé koncentráltan, de történetileg kialakult településterületen kimutatható még két nemzetiség, a román és a szlovén. A románság Békés, Csongrád és Hajdú-Bihar megyékben él nagyobb arányban (Békésben 0,8%), és ezek a közösségek a román nemzetiségűek 54%-át fogják át (1920-ban 85,1%!). Hasonló arány (56%) mutatkozik a Vas megye nyugati csücskében összpontosuló szlovénok (vendek) esetében. A szlovénokat 1920-ban nem mutatták ki külön az összesítésekben.

A többi nemzetiségnél is kimutathatók a területi eloszlás különbségei, de az ottani lakosságban képviselt csekély súlyuk miatt, mint fentebb már említettem, a statisztika számára „láthatatlanok” maradnak. Kivétel Lórév 58,6% szerb lakossal, Komlóska 18% ruszinnal, Ládbesenyő 11,8% lengyelrel, Beloianisz 23% görög lakossal. Ezeknek a településeknek az esetében elemezni lehetne a választási eredményeket s ezek, éppen mert egy-egy településről van szó, meglehetősen sajátosnak mutatkoznának. Ám erősen kétséges, hogy egy ilyen összevetés valóban a nemzeti-etnikai hovatartozásra visszavezethető oksági összefüggéseket mutatná ki. Példának okáért megfontolandó a görög lakosságú Beloianisz esete, ahol általában kiugró a Munkáspárt és az MSZP támogatottsága, ez azonban azért van így, mert a falu alapítói a görög polgárháború kommunista résztvevői voltak. Ez az eset is mutatja, hogy az így levonható következtetések érvénye bizonytalannal nem terjedhetne ki a teljes etnikai csoport viselkedésére.

Az egyes kisebbségek földrajzi tagoltsága az egyes megyéken belül is tovább bontható. A németek által jelentősebb számban lakott választókerületekben (2. táblázat) él Bács-Kiskunban a megyei némettség 89,4%-a, Baranyában 83%-a, Komárom-Esztergom megyében 89%-a, Pest megyében 69,8%-a,¹⁰ Tolnában 79,5%-a, Veszprém megyében 79,5%-a. Rajtuk kívül a Fejér megyei „tömb” jelentős, itt a móri és a bicskei választókerületekben él a helyi némettség 67,2%-a. Mindezek a koncentráltan elhelyezkedő német csoportok a hazai kisebbségi némettség 59,1%-át, a budapestiek nélkül éppen kétharmadát teszik ki.

¹⁰ Ezenkívül négy helységben – Ceglédbercel, Újhartyán, Vecsés, Zebegény – vallották magukat nagyobb arányban németnek a lakosok.

2. táblázat. A német lakosság megyénként és egyéni választókerületenként (2001)

Megye	Egyéni választókerület	Német lakosság (fő)
Bács-Kiskun	Bácsalmás	514
	Baja	1 062
	Kalocsa	2 425
Baranya	Mohács	7 094
	Komló	854
	Siklós	797
	Pécs (1–3.)	3 039
Komárom-Esztergom	Esztergom	2 003
	Tata	1 863
	Tatabánya	692
Pest	Pilisvörösvár	4 176
	Szigetszentmiklós	1 153
	Szentendre	1 044
	Budaörs	848
Tolna	Bonyhád	2 812
	Tamási	1 173
	Paks	880
	Dombóvár	431
Veszprém	Veszprém 1.	1 549
	Ajka	896
Fejér	Bicske	1 056
	Mór	389
Összesen		36 750

Érthető, hogy az 1920-as adatok is hasonló megoszlást jeleznek. A mai választókerületeket tekintve a bácsalmásiban, a bajaiban és a kalocsaiban volt a mai Bács-Kiskun megye területén élt németiség 96,45%-a; Pécs városában, a komlói, a siklói, a mohácsi választókerületekben a mai Baranya megye területén élt németiség 88,75%-a; az esztergomi, tatai, tatabányai választókerületekben a mai Komárom-Esztergom megye területén élt német anyanyelvűek 75,5%-a; a pilisvörösvári, szigetszentmiklói, szentendrei, budörsi választókerületekben a mai Pest megye területén élt németek 73,3%-a;¹¹ a bonyhádi és a tamási választókerületekben a mai Tolna megye területén élt németiség 73,3%-a; a Veszprém városi egyes számú választókerületben a mai Veszprém megye területén élt németek 73,3%-a.

¹¹ Tehát ebben a két választókerületben majdnem olyan arányban, mint 2001-ben négy választókerületben.

tókerületben és az ajszaiban a mai Veszprém megye területén éltek 47,2%-a; a móri és a bicskei választókerületekben a mai Fejér megye területén élt németiség 83,8%-a volt található. Összesen az akkori németiség 51,5%-a, Budapest nélkül 61,1%-a.¹²

3. táblázat. A horvát lakosság megyénként és egyéni választókerületenként (2001)

Megye	Egyéni választókerület	Horvát lakosság (fő)
Bács-Kiskun	Baja	593
	Bácsalmás	541
	Kalocsa	495
Baranya	Siklós	1 216
	Mohács	967
	Szigetvár	930
Győr-Moson-Sopron	Sopron	870
	Mosonmagyaróvár	494
	Kapuvár	351
Somogy	Nagyatád	559
Vas	Kőszeg	1 223
Zala	Lenti	2 045
	Nagykanizsa	443
Összesen		10 727

A hazai horvátság a németekhez hasonlóan koncentráltan helyezkedik el (3. táblázat). Bács-Kiskunban együtt élnek a németekkel ugyanazokban a választókerületekben, s a megyei horvátság 96,1%-át alkotják. Baranyában a három egyéni választókerületben élők együtt kiteszik a helyi horvátok 67,6%-át. Győr-Moson-Sopronban arányuk a megyei horvátokon belül 87,8%. Somogyban a nagyatádi választókerületben él a horvátok 77,6%-a, Vasban a kőszegi választókerületben 52,7%-a. Zalában a két választókerületben él 91%-uk. Mindezek együtt a hazai horvát kisebbség 68,7%-át, a budapestiek nélkül 72,2%-át jelentik. 1920-ban ugyanezek az adatok (a mai választókerületek alapján számítva és a mai megyék területére vonatkoztatva): Siklós, Mohács és Szigetvár 68,5%;¹³ Sopron, Mosonmagyaróvár, Kapuvár összesen 96,6%; Nagyatád 91,2%; Kőszeg 70,2%; Lenti és

¹² A településterület kontinuitása a Győr-Moson-Sopron megyei községekben, illetve Sopronban, valamint a mai pápai választókerület településein nem mutatható ki.

¹³ A baranyai adatoknál az akkor külön számba vett bunyevácokat és sokácokat a horvátokhoz soroltam. Ugyanakkor ez némi torzulást okozhat, mivel az általam használt adatsor az *egyéb* kategóriában tünteti fel őket, és így kénytelen voltam ennek a kategóriának az értékét teljesen számításba venni, miközben egyértelmű, hogy az nem csupán a bunyevácokat és a sokácokat tartalmazza.

Nagykanizsa 98,7%; az ország teljes horvát anyanyelvű népességéből 74,63%.¹⁴

4. táblázat. A szlovák lakosság megyénként és egyéni választókerületenként (2001)

Mege	Egyéni választókerület	Szlovák lakosság (fő)
Bács-Kiskun	Baja	593
Békés	Békéscsaba	1 745
	Orosháza	1 257
	Szarvas	1 101
	Békés	637
Komárom-Esztergom	Esztergom	2 123
	Tata	330
Nógrád	Balassagyarmat	752
	Pásztó	460
	Salgótarján (falvak)	292
Pest	Szob	1 427
	Pilisvörösvár	658
	Dabas	340
	Szentendre	331
Összesen		11 453

A magyarországi szlovákok (4. táblázat) Békés megyében négy választókerületben koncentrálódnak, együttesen a megye szlovákságának 94,4%-át adva. Komárom-Esztergom megyében két választókerületben él 87,8%-uk. Nógrád megyében három választókerületben él 84,6%-uk; Pest megyében négy választókerületben a megye szlovákságának 79,4%-át teszik ki. Mindezek a csoportok együtt a magyarországi szlovákság 64,7%-át, a budapestiek nélkül 70,9%-át adják.

Az 1920-as adatok ebben az esetben is hasonló képet mutatnak. Békéscsaba, Orosháza, Szarvas és Békés mai választókerületeiben a mai Békés megye területén élt szlovák anyanyelvű lakosság 87,7%-át mutatták ki; Esztergom és Tata választókerületeiben a mai megyei területen éltek 83,2%-át; Balassagyarmat, Pásztó és Salgótarján választókerületeiben 94,8%-át; Pilisvörösvár, Dabas, Szentendre és Szob választókerületeinek mai területén a mai Pest megye területén éltek 47%-át. Összesen ez a szlovákság 56,1%-át, a Budapesten élők nélkül 64%-át jelentette.¹⁵

¹⁴ A Baranyában alkalmazott korrekciót természetesen ebben az esetben is elvégeztem.

¹⁵ Látható, hogy ebben az esetben némileg módosult a Pest megyei szlovákok területi eloszlása: a Duna keleti partján, illetve a mai budaörsi választókerület területén élt csoportjaik jelentősen megfogyatkoztak.

5. táblázat. A román lakosság megyénként és egyéni választókerületenként (2001)

Megye	Egyéni választókerület	Román lakosság (fő)
Békés	Gyula	2798
Hajdú-Bihar	Berettyóújfalu	455
Összesen		3253

A népes budapesti közösség miatt kevésbé látványos, de még jelentős a románok lakóhelyeinek területi egyenetlensége (5. táblázat). Békés megye gyulai választókerületében a megyei románság 86,5%-a él. Hajdú-Biharban a berettyóújfalui kerületben él 68%-uk. Együtt a hazai románság 40,7%-át, a budapesti nélkül 47,9%-át teszik ki. Az 1920-as adatok országosan ezeknek a közösségeknek még nagyobb súlyát mutatják: Hajdú-Bihar mai területén 66,2%-ot, Békés megye mai területén 68,6%-ot, országosan pedig 51,8%-ot. Ez egyúttal jelzi azt is, hogy az elmúlt évtizedekben elsősorban a vidéki közösségek lemorzsolódása, illetve szétszóródása volt a románság vesztéségeinek fő oka.

A Nemzetiségi Fórum szereplése 1998-ban¹⁶

Amint azt már a bevezetőben említettem, a 20. századi választásokon egyetlen nemzetiségi alapon szerveződő és a nemzetiségek speciális problémáit felvállaló politikai erő vett részt, a Nemzetiségi Fórum 1998-ban. Tekintettel arra, hogy 1993-ban megszületett a kisebbségekről szóló törvény, s 1994-ben sor került az első kisebbségi önkormányzatok választására, nyugodtan mondhatjuk, hogy a kisebbségi politikai szerveződéshez nem voltak kedvezőtlenek a feltételek. Az önkormányzatok nagy száma és aktivitása alapján nem volt elképzelhetetlen, hogy mozgósítani lehet a kisebbségekhez tartozó választókat. Az NF azonban nem bizonyult sikeresnek, nem került be a parlamentbe, sőt még az állami támogatáshoz szükséges 1%-os küszöbötől is messze elmaradt (5895 listás szavazata csak 0,13 százalékot jelentett, és 11 928 egyéni szavazata is csak 0,27%-ot). Ennek ellenére a szövetség – melyet a horvát, a szlovák és a német népesség képviselői hoztak létre – szereplése rávilágíthat a hazai kisebbségeknek a nemzetiségi problémához való viszonyára, s megalapozza azt a hipotézist, hogy a hazai kisebbségek választói magatartását az etnikai kötődés nem vagy csak jelentéktelen mértékben befolyásolja.

A jelenlegi választási rendszer első szűrője a jelöltállításához szükséges ajánlások összegyűjtése. Egy-egy egyéni választókerületben a képviselőjelölt indításához 750 ajánlást kell összegyűjteni. A területi lista állításához egy

¹⁶ Az adatok forrása HUBAI László: i. m. I. k. 104–110., II. k. 281–318., valamint a *Magyarország XX. századi választási atlasza 1920–2000* című CD-ROM.

adott választókerületben az egyéni választókerületek negyedében, de legalább két helyen jelöltet kell állítani. Az országos listához legalább hét lajstromos választókerületben listát kell állítani. Ezek alapján ahhoz, hogy egy párt a választásokon országos listát állíthasson, legalább 14 egyéni képviselőjelöltet kell indítania, vagyis minimálisan 9750 ajánlást kell gyűjtenie.

A népszámlálás nemzetiségi statisztikái alapján ez egy kisebbségeket átfigó párt számára nem lehetett akadály. Ugyanakkor, figyelembe véve a potenciális szavazók földrajzi megoszlását, jelentős korlátokat is jelentett. Az NF végül ezt az akadályt sikerrel vette, ám csak nagy nehézségek árán. Mindössze 21 jelöltet állított, és a minimálisan szükséges 7 területi listát.

A jelölések egyértelműen igazodnak a nemzetiségek földrajzi megoszlásához. A fórumnak Baranyában Komlón, Mohácson, Bács-Kiskunban Kaloocsán, Baján és Bácsalmáson, Békésben Békéscsabán és Gyulán(!), Borsod-Abaúj-Zemplénben Sátoraljaújhelyt (2001-ben 521 német, 263 szlovák lakos), Szerencsen (255 német lakos), Győr-Moson-Sopronban Mosonmagyaróvárott és Sopronban, Tolnában Bonyhádon, Szekszárdon, Pakson és Tamásiban, Vas megyében Kőszegen és Körmenden, Veszprémben Ajkán és Várpalotán; végül Zalában Nagykanizsán sikerült egy-egy képviselőjelöltet indítania.

A hazai horvátságot és a németeket jelentős mértékben sikerült mozgósítani, és nem volt sikertelen a szervezet a szlovákságon belül sem. Ezzel együtt igen figyelemreméltók a regionális különbségek. Különösen feltűnő, hogy a Buda környéki, Komárom-Esztergom megyébe is átnyúló szlovák, illetve német „tömbön” belül a fellépés visszhang nélkül maradt, pedig a mohácsi választókerület után itt található a legtöbb nemzetiségi lakos, a pilisvörösvári és az esztergomi kerületekben. Viszont a szövetségben nem tag románok egyik legjelentősebb csoportja által lakott gyulai választókerületben sikerült a jelöltállítás. Sajátos a két borsodi jelölt helyzete is; itt a népszámlálás alapján csak kis számú nemzetiségi lakos él, ráadásul körükben az anyanyelv használata is csekély mértékű. Ezzel szemben a jelöltállítás sikere erősebb identitásra vagy kulturális kötődésre utalhat.

Azokon a vidékeken, ahol a horvátok és a németek egymás mellett élnek, sikeresebb volt a fórum fellépése, mint ott, ahol szlovákok és németek együttélése tapasztalható. Baranyában majdnem teljesen sikerült megszervezni a német és horvát lakosságú területet; ugyanígy Tolnában és Bács-Kiskunban is. A szlovákságon és a németsegen belül egyértelműen elkülöníthető egy északi, kevésbé mozgósítható csoport és a Bakony, a „Swäbische Türkei”, valamint a Dél-Alföld mobilizálhatóbb lakói. A horvátok viszont csaknem teljesen mozgósíthatók, Nyugat-Magyarországon szinte egészükben, a Dél-Dunántúlon inkább részlegesen.

A 21 választókerületben összesen 34 685 horvát, német, román és szlovák nemzetiségű lakost számláltak össze. Ez a négy nemzetiség összlétszámának 32,5%-a, a választókerületi lakosságnak pedig 2,7–2,8%-a, ami az országos átlag 2,7-szerese. Ez az arány is jelzi, hogy az NF valóban a nemzetiségi

lakosság támogatására számíthatott. Ott szerepelt sikeresebben a jelöltállítás során, ahol komolyabb nemzetiségi identitási vagy kötődésű népesség található. Ugyanakkor nem igazolódott az az elképzelés, hogy Magyarországon százszázalékos nagyszámú, kisebbségi identitású és a kisebbségi létet politikai problémaként kezelni akaró népesség élne.

A jelöltállítás eredményeihez képest a választási eredmények kiábrándítóan mondhatók. A nemzetiségi választók számához képest a listás szavazatok kb. azok 20%-át tették ki, az egyéni jelöltekre leadottak mintegy 40%-át.¹⁷ Az egyéni szavazatok száma meghaladta ugyan a 21 jelölt indításához szükséges ajánlások számát, ám az ilyen szavazatok közel negyedét a mohácsi választókerületben induló Kerner Lőrinc kapta. A többiek közül senki nem szerezte meg a 750 szavazatot! A második legtöbbet a kalocsai és a szekszárdi jelölt szerezte (658). Ezzel együtt a jelöltek általában az összes szavazat több mint 1%-át kapták, sőt a tolnai választókerületekben, Budaörsön, Sátoraljaújhelyt, Gyulán, Kalocsán több mint két százalékát. Egy százaléknál kevesebbet a kőszegi jelölt szerzett, míg az egyértelműen legsikeresebb induló, Kerner 2514 szavazata (8,46%) kiemelkedő teljesítmény. A listás eredmények arra utalnak, hogy még ilyen csekély szavazatszám mellett is megmutatkozott a jelöltek személyes teljesítménye: a párt listái kevesebb szavazatot kaptak, mint az egyéni jelöltek.

A települési szintű elemzés sem ad lényegesen eltérő képet. Azokon a településeken, ahol az NF 1%-nál több szavazatot szerzett (90 ilyen volt az országban), 2001-ben 24 796 nemzetiségi lakos élt. A fórum itt mindössze 2727 szavazatot szerzett a listán, ami az összes nemzetiségi választópolgár kb. 13,5%-a. Ugyanakkor ha ennek a mutatóknak a településenkénti értékeit átlagoljuk, akkor az eredmény már 49%, az átlagtól való átlagos eltérés 0,39. Számos kis létszámú közösségben a közösség tagjaihoz viszonyított szavazatok aránya magas volt, számuk esetenként többszörösen meghaladta a népszámlálás alkalmával kimutatott kisebbségi lakosság számát, de ezek súlya az összes leadott szavazatban végül kicsi maradt, míg a nagyobb közösségekben a több is kevesebbnek bizonyult.

A magasabb szavazatszám, nem meglepő módon, a nagyobb lélekszámú településekre, a városokra esik. Az 1%-ot meghaladó eredményű települések közül a tizenegy legtöbb szavazatot felmutató között hét város van, rendszerint kisváros (Szekszárd közepes) (lásd 6. táblázat). A négy kistelepülésen viszont a fórum eredménye meghaladta a 6%-ot, tehát az átlagosnál jobban szerepelt, bár a nemzetiségi szavazók és a kapott szavazatok aránya csak két esetben volt különösen magas – igaz a fenti 13,5 százalékos értéket mind a négy esetben meghaladta. A legalacsonyabb szavazatszámot főként kisközségekben érték el. Az itteni eredmény rendszerint jobb az átlagosnál, viszont a mozgósítás ezeken a településeken sem volt egyöntetűen sikeres. A tizen-

¹⁷ Az arányok becslésen alapulnak, amelynél figyelembe vettem, hogy a választójogosultak száma a kormegosztás miatt a teljes népesség kb. 80%-a.

választói magatartás

két legtöbb szavazatot produkáló településen a nemzetiségi lakosság és a szavazatok aránya 0,5 (az adatok szórása 0,19), míg a tizenkét legkevesebb esetében az átlag 0,31 (a szórás 0,12). Tehát van köztük különbség, de jelentősége csekély, mindössze arra utal, hogy a kistelepüléseken valamivel sikeresebb volt a mozgósítás. (Bár ehhez nem árt figyelembe venni azt is, hogy minél kisebb létszámú az adott közösség, egy-egy szavazó megnyerése annál jelentősebb arányú lesz, és így ebben az értelemben az alacsony elemszám torzíthatja az eredményt.)

6. táblázat. A Nemzetiségi Fórum által kapott legtöbb szavazat azokon a településeken, melyeken eredménye meghaladta az összes leadott szavazat 1%-át

Megye	Település	Besorolás	Lakosság (2001)	Választó- jogosult	Részt vett (%)	NF listás szavazatai	NF listás szavazati aránya (%)
Tolna	Szekszárd	mj. város	36 229	28 877	62,08	196	1,1
Tolna	Bonyhád	város	14 375	11 919	63,07	130	1,75
Baranya	Mohács	város	19 223	15 739	56,12	126	1,44
Tolna	Tolna	város	12 112	9 647	51,56	65	1,32
Tolna	Németkér	község	1 873	1 502	53,4	63	8,04
Vas	Kőszeg	város	11 844	8 966	65,48	60	1,03
Tolna	Györköny	község	925	842	52,49	60	13,82
Veszprém	Zirc	város	7 393	5 781	61,72	59	1,66
Baranya	Mecsek- nádasd	község	1 664	1 498	57,74	59	6,92
Vas	Szent- gotthárd	város	9 043	6 744	63,26	58	1,38
Baranya	Véménd	község	1 702	1 396	57,95	58	7,28

Az arányokat tekintve a legjobb eredményeket ezzel együtt is a kistelepüléseken érték el. Amint az a 7. táblázatból is kiderül, a tíz legmagasabb választási arányt produkáló település közül egynek a lakossága sem haladta meg az ezer főt, az 500-at is csak háromé. Itt a mozgósítás is sikeresebb. A lakosság/szavazat arány átlaga 0,88 – igaz, a szórás is 0,53. Ugyanakkor a községek kisebb létszáma miatt közülük csak egy szerepel a szavazatszám alapján kialakított lista elején. Külön figyelemre méltó, hogy mindegyik helység dél-dunántúli német község: hét Baranyából, ezen belül hat a mohácsi választókerületből, három Tolnából. A lista első húsz települése közt is csak egy-egy Veszprém és Győr-Moson-Sopron megyei van, az utóbbi horvát község, amely mellett még egy horvát község került ide.

7. táblázat. A Nemzetiségi Fórum tíz legmagasabb arányú választási eredménye településenként

Megye	Település	Besorolás	Lakosság (2001)	Választó- jogosult	Részt vett (%)	NF listás szavazatai	NF listás szavazati aránya (%)
Tolna	Szekszárd	mj. város	36 229	28 877	62,08	196	1,1
Tolna	Szárazd	község	266	230	66,96	15	10,07
Baranya	Kisnyárad	község	232	208	64,9	14	10,61
Baranya	Székely- szabar	község	657	565	59,12	35	10,8
Baranya	Görcsöny- doboka	község	443	377	55,17	25	12,2
Baranya	Gyód	község	584	398	64,32	32	12,7
Baranya	Fazekas- boda	község	214	185	65,95	16	13,68
Tolna	Györköny	község	925	842	52,49	60	13,82
Baranya	Szűr	község	318	268	61,19	26	15,85
Tolna	Szakadát	község	334	323	68,11	38	17,76
Baranya	Hásságy	község	290	264	76,14	37	18,97

Úgy tűnik tehát, hogy az NF elsősorban a Tolna és Baranya megyékben lakó németek körében tudott szavazatokat szerezni, bár még itt is igen keveset. Ám az itteni 1% feletti eredményt hozó településeken szerzett 1798 szavazat az ilyen településeken szerzett szavazatok kétharmadát, az összes listás szavazatnak 30,5%-át jelentették. Ezt támasztja alá az is, hogy itt érték el a legjobb egyéni eredményeket is. Ezzel szemben igen kevésbé sikerült mozgósítani a békési szlovákokat és a románokat, s a horvát közösségekben is csak az ajánlások megszerzéséig jutottak.

Mindezek alapján egyértelmű, hogy a magyarországi nemzetiségek körében a kisebbségi politika hagyományos – jogvédő-jogkiterjesztő – témái kevésbé vonzóak. A legfogékonyabbak a dél-dunántúli németek, a legkevésbé a románok és a szlovákok, a horvátok valahol a két véglet közt állnak, a Veszprém és Bács-Kiskun megyei németekkel egy sorban. Mindezek alapján kijelenthetjük, hogy a 20. század végi magyarországi kisebbségek választói magatartását az etnikai-nemzeti tudattal szorosan összefüggő témák gyakorlatilag nem befolyásolják. Minthogy a két világháború közt sem létezett sikeres nemzetiségi párt, elfogadhatónak tűnik a hipotézis, hogy a kisebbségek választói magatartását nem a nemzeti-etnikai tudattal összefüggő, önálló nemzetépítés igénye határozza meg.

Nemzetiségek és a rendszerváltás utáni választások

A rendszerváltás utáni, egymást követő választások egyik legfontosabb jellemzője a politikai mező egyre erősebb bal–jobb tagozódása, amelyhez a lakosság igazodik. Ennek érvényesülése településszerkezet és a regionális tagolódás mentén változik. Elmondható, hogy a baloldalinak minősített pártok a településméret és a városiasság növekedésével egyre több szavazóra számíthatnak, míg a jobboldal biztos bázisát jelentik a kis falvak és kisvárosok. Ami a regionalitást illeti, Nyugat-Magyarország egyértelműen a jobboldali pártokat preferálja, a baloldalnak itt elsősorban a városokban lehet esélye, míg Észak-Magyarországon Heves, Borsod megyékben, Nógrád megye keleti részén és Jász-Nagykun-Szolnokban a baloldali szavazók dominálnak. Pest megye és főként Bács-Kiskun inkább jobbra szavaz, miként Nógrád megye aprófalvas jellegű nyugati részei, Hajdú-Bihar megosztott, ahogy az inkább jobboldali Szabolcs-Szatmár-Bereg is. A Dél-Alföldön, elsősorban Békés megyében erősek a baloldali tradíciók, melyek többek között az előző századforduló agrárproletár mozgalmában gyökereznek. Dunántúlon inkább a baloldal számíthat szavazatokra Baranyában és Komárom-Esztergomban, Veszprém és Tolna inkább jobbra „húz”, míg Fejér megosztott, ahogy Somogy is. Természetesen az egyes megyéken belül is számottevő különbségek lehetnek.¹⁸

Kérdés, mindez hogyan érvényesült, s egyáltalán érvényesült-e a nemzetiségek körében. A vizsgálatba annak a 235 településnek az adatait vontam be, melyeken a 2001-es népszámlálás adatai alapján 5%-ot meghaladó kisebbségi lakosság élt, a cigányoktól eltekintve. A nemzetiségi arány határának megválasztásánál pedig abból indultam ki, hogy bár statisztikai szempontból minden bizonnyal érvényesebb lenne magasabb szinten meghúzni azt, de így biztosan a mintába kerül minden nagyobb etnikai közösség.

A 235 vizsgált településen mintegy 340 000-en élnek, közülük 55 000 nemzetiségi, ami (a romákat nem számítva) a hazai nemzeti kisebbségeknek 44%-a. Ha azonban a nemzetiségi közösségek teljes lélekszámából levonjuk a fővárosban élőket, illetve a nagyvárosiakat (mindenekelőtt az ukránokat, de a bolgárokat, a lengyeleket, az örményeket és a görögöket is, akik néhány tucat fővel szerepelnek a mintában), akkor az arány már 58,5%. A nemzetiségek a lakosság 16,2%-át teszik ki, ami semmiképpen sem jelentéktelen. Ennek alapján és tekintettel arra, hogy ezek a csoportok az össznépességhez viszonyítva jelentősnek mondhatók, feltételezhető, hogy alkalmasak a nemzeti kisebbségek választási magatartásának jellemzésére.

Tekintettel a rendszerváltást követően választásról választásra egyre erősebb jobboldal–baloldal polarizációra, az 1998-as és a 2002-es választások elemzése mellett döntöttem. Ekkorra ugyanis a pártok már világosan elhelyezkedtek a bal–jobb-skálán, és a szavazók ehhez könnyedén tudtak igazodni.

¹⁸ Erre vonatkozóan lásd HUBAI László: *Területi eltérések a 2002. évi parlamenti választásokon*. <http://www.vokscentrum.hu/tanulm/index.php?jny=hun&mszkod=300012@tankod=6&tanulmid=49>

1998-ban a 235 település közül 184-ben a jobboldali pártok (FKGP, Fidesz, KDNP, MDF) együtt több szavazatot kaptak (78,3%), mint a baloldaliak (Munkáspárt, MSZP, MSZDP, SZDSZ). Négy évvel később 174 esetben (74%) a Fidesz legyőzte az MSZP-t. Az arányok tehát csak minimálisan módosultak, ami a választói magatartás stabilitására utal, a minimális elmozdulás egyezik az országos eredményekkel. A nemzetiségi települések eredményei nem különböznek lényegesen a kizárólag magyar (illetve cigány) lakosságú településektől. A mintának vett 848 ilyen településből¹⁹ 1998-ban 659-ben (77,6%) a jobboldal nyert, 2002-ben pedig 648-ban (76,4%). Ennek alapján nem mutatható ki különbség.

A szavazatok száma, illetve aránya is hasonlóképpen alakult. 1998-ban a nemzetiségi településeken 151 000 szavazatot adtak le, négy évvel később 188 500-et, s ez jelentős, 24,8%-os növekedés, de nem nagyobb a részvételi arány országos növekedésénél. A magyar településeken 147 000-en szavaztak, majd négy évvel később 168 000-en, itt a növekedés alatta marad az országos átlagnak, csak 14,3%. 1998-ban a jobboldali pártokra a nemzetiségi településeken 81 214 érvényes szavazatot adtak le (53,7%), a baloldaliakra 59 466-ot (39,35%). Ugyanakkor a magyar településeken 87 479 (59,5%) voks esett a jobboldalra, 50 678 (34,5%) balra. Négy évvel később 93 355 szavazatot kaptak a jobboldali pártok (49,5%), 82 701-et a baloldaliak (43,9%). A növekmény a jobboldalon csak 15%, a baloldalon 39%(!). A magyar településeken ugyanezek az adatok: 2002-ben 97 806 jobboldali szavazattal (58,2%) 60 517 baloldali állt szemben (36%). A növekmény a jobboldalon 11,8%, a baloldalon 19,3%.

A szavazati arányokban különbséget regisztrálhatunk a két településcsoport közt. A baloldal szavazati aránya egyértelműen magasabb a nemzetiségi településeken, amelyek esetében ráadásul 2002-ben sokkal sikeresebbnek tűnik a mozgósítás is. Mindezzel együtt a változások iránya azonos mindkét településcsoportban: négy év alatt a baloldal erősödött, a jobboldal gyengült, de mindkét csoportban megmaradt az előnye. A kérdés az, hogy az eltérések kizárólag a nemzetiségi összetétellel magyarázhatók-e, vagy vannak más tényezők is. Mindenekelőtt érdemes figyelni arra, hogy a magyar települések csoportja dominánsan kistelepülésekből áll. Össztlakosságuk 378 000 fő (egy falura átlagosan 446 fő), míg a nemzetiségi csoportban 339 500 lakos van a 235 településben (átlag 1444 fő). A magyar települések közül 571-nek (67,3%) a lakossága 500 fő alatt volt 2001-ben, a nemzetiségiéik közül csak 79 (33,6%). A kizárólag magyarok lakta települések domináns típusa a kisközség, a nemzetiségiéik esetében inkább a közepes község, és vannak kisvárosok is. Ezt támasztja alá az is, hogy a kisközségek szavazatainak megosz-

¹⁹ A rendelkezésemre álló adatbázisból, mely a települések választási eredményei mellett a nemzetiségi összetételt is tartalmazza, kiválogattam azokat a településeket, melyeken csak magyarok élnek, és ezeket kontrollmintaként használtam fel, abból a feltételezésből kiindulva, hogy ha a két minta között jelentős eltérések mutatkoznának, akkor, kizárva az egyéb szociodemográfiai mutatók lehetséges hatásait, az eltérések oka nagy valószínűséggel a nemzetiségi lakosság jelenléte lesz.

lása 2002-ben 57,9%–39,5% volt a jobboldal javára. Ezzel szemben az 1000–2000 lakos köztieké 52,1%–44,9%, ami jelentős különbség és egybevág az eredmények alakulásával is.

A települések méretének jelentőségét az eredmények alakulásában alátámasztja a nemzetiségi községek 2002-es eredményeinek településméret szerinti elemzése is. A 79, 500 főnél kisebb községből 65-ben a Fidesz nyert, az összes leadott szavazat 55,5%-át, 7766-ot szerezve. Ezzel szemben az MSZP 32,3%-ot, 4514 voksot kapott. A két párt eredménye az 5000 és 10 000 lakos közti településeken volt a legközelebb egymáshoz: itt a Fidesz 43,9%-ot (11 801 szavazat), az MSZP 38,6%-ot (10 369 szavazat) nyert.

Nem mutatkozik megmagyarázhatatlan különbség az egyes nemzetiségek által lakott települések eredményeiben sem. A német községekben a Fidesz 59 836 voksot szerzett (49,6%), az MSZP 43 238-at (35,8%). A szlovákokban 45,6% (10 714) és 38,4% (9038) az arány. A horvátokban a fiatal demokraták 11 671 voksa 53,2%-ot jelentett, szemben a szocialisták 7595 szavazatával, ami 34,6%. A román közösségekben ellenben az MSZP szerepelt eredményesebben: a 2858 szavazat 47,7%-ot tett ki, míg a Fidesz 1978 voksa csak 33,3%-ot jelentett.

Az első pillantásra igen jelentős eltérésekre kielégítő magyarázatot adnak a regionális sajátosságok, illetve az egyes csoportok létszámában mutatkozó eltérések. Az általánostól a leginkább a román községek eredménye tér el. Figyelembe véve azonban, hogy a szavazatok több mint kétharmadát három nagy lélekszámú településen, Méhkeréken, Kétegyházában és Magyarcsanakon adták le, amelyeken az MSZP (nem utolsósorban a térségben érvényesülő baloldali hagyományok miatt) az átlagosnál jobban szerepelt, így érthető, hogy ezen a kilenc településen végül is jobb lett az eredménye, mint a Fideszé.

A másik jelentősen eltérő eredmény a horvát településeken született. Ám a horvátok jellemzően 1000 főnél kisebb településeken élnek (27 ilyen van a 42-ből), ami az országos eredmények alapján inkább jobboldali szavazatot jelent. Emellett nagy számban élnek Nyugat-Magyarországon (Vas megyében Kőszeg mellett, illetve Sopron környékén), valamint Kalocsa és Baja környékén, Bács-Kiskun megyében. Ezek a régiók jellemzően a jobboldalra szavaznak, és ettől nem tér el szignifikánsan a horvát települések választása sem. Mivel pedig nagy súllyal jelennek meg a mintában, ezért ennek eredményeként, ahogy a románok esetében a szocialisták javára, úgy itt a fiatal demokraták javára mutatkozott eltérés.

Hasonló a magyarázat a német településeknél is. Köztük egy kissé alacsonyabb a kistelepülések aránya („csak” 60%), viszont van a mintában három kisváros (Bonyhád, Mohács, Pilisvörösvár), több ezres német közösségekkel és több tízezres lakossággal. Ezek a településeken, a regionális szavazat megoszlásnak megfelelően, hosszú időre visszamenőleg a jobboldali szavazók dominálnak. Éppen ezért ezek az országos átlaghoz képest torzítják a mintát, amit még felerősít, hogy a hazai németiség olyan területeken lakik, amelyek többnyire hagyományosan jobbra szavaznak. Ilyen

Veszprém, Fejér megyében Mór és Bicske térsége, Mohács, Siklós, Bács-Kiskunban Kalocsa és Baja környéke. Emellett hangsúlyozni kell, hogy a német települések adatai nem térnek el szignifikánsan a nemzetiségi mintától.

A szlovák települések adatainak magyarázatában is nagy szerepe van a regionalitásnak. A magyarországi szlovákok két legjelentősebb csoportja a Pilis-hegyvidéki, illetve a békési. Az előbbi esetében, főként Pest megyében, inkább a jobboldali pártválasztás jellemző, az utóbbi esetében ellenben megfigyelhető az agrármozgalmak hagyományainak továbbélése, amiből az átlagnál nagyobb baloldali affinitás következik. Mivel a szlovákság lélekszáma viszonylag alacsony, ezért a két csoport eltérése kiegyenlítőleg hat, s a szlovák települések választási eredményei kiegyenlítettebbek a nemzetiségi mintára jellemzőnél.

A nemzeti kötődés csekély szerepét jelzi az is, hogy az egyes regionális településcsoportokon belül vannak rendre ellentétes eredménnyel végző települések. A legtöbb választókerületben léteznek mind jobbra, mind balra szavazó nemzetiségi községek, és még az sem egyértelmű, hogy minden esetben több jobboldali lenne. A Dél-Alföldön vagy Esztergom környékének bányásztelepülésein a történeti-társadalmi hagyományok miatt az átlagnál többen szavaznak balra.

Mindezek alapján nem állítható, hogy a nemzetiségi kötődésnek jelentős szerepe lenne a választói magatartás alakulásában. A nemzetiségek által jelentősebb számban lakott települések választási eredményei nem térnek el szignifikáns mértékben a hasonló települések országos összevont eredményeitől vagy a magyar települések szavazatmegoszlásától. Mindezek alapján úgy tűnik, hogy a rendszerváltást követő választások esetében a hipotézis, miszerint az etnikai tudat nem vagy csekély mértékben befolyásolja a választói magatartást, igazolódott.

Korábbi választások és a nemzetiségek

A második világháborút megelőző, illetve az azt közvetlenül követő választásokon, statisztikai értelemben, a mainál jóval nagyobb szerepük volt a nemzetiségeknek. Nemcsak országos arányuk volt magasabb (bár népszámlálásról népszámlálásra csökkenő), hanem számos közigazgatási egységben, illetve választókerületben jelentős, akár többségi csoportot is alkottak. Mindezek alapján feltételezhető, hogy amennyiben a nemzetiségi kötődés jelentős befolyással bírt a választói magatartásra, az jobban megmutatkozik az akkori eredményekben, mint a rendszerváltást követő évek adataiban.²⁰

²⁰ A két világháború közti periódus vizsgálatára is a 2001. évi adatok alapján összeállított települési mintát használtam, mivel az összevetve az 1910-es adatokkal 98%-ban olyan helységeket tartalmaz, melyeknek jelentős, legtöbbször többségi, nemzetiségi lakossága volt. Természetesen azon községeket, melyekről kiderült, hogy csak a legutolsó adatok mutattak ki nemzetiségi lakosokat, kivettem a mintából, amit könnyen megtehettem,

Ezzel szemben a két világháború közti választások eredményei, települési és választókerületi szinten egyaránt, nem mutatnak olyan jellegzetességet, amelyet csak az etnikai kötődések szerepével lehetne kielégítően megmagyarázni. Mivel pedig a nemzeti mozgalmak nem jutottak el a pártosodásig és az önálló fellépésig, a legtöbb érv amellet szól, hogy ezt a hipotézis igazolásának tekintsük.

Az 1920-as választáson, amelyen döntően az Országos Kisgazda- és Földműves Párt (OKGFP) és a Keresztény Nemzeti Egységpárt (KNEP) jelöltjei szereztek mandátumot az egyéni választókerületekben, a baranyai és tolnai, valamint a Kalocsa környéki német és horvát körzetekben a kisgazdák szereztek mandátumokat, hasonlóan a somogyi választókerületekhez. Ezzel szemben Nyugat-Magyarországon a KNEP jelöltjei győztek, éppúgy, mint a Buda környéki, Esztergom megyei választókerületekben. Nógrádban a rét-sági, főként szlovák kerületben kisgazda, a sziráki kerületben kereszténypárti jelölt szerzett mandátumot. A zobi kerület mandátuma is a KNEP-nek jutott. Fejér és a Bakony német településeit magukba foglaló kerületekben kisgazda győzelmeket születtek, Zalában Letenyén kisgazda, Nagykanizsán és Lentiben kereszténypárti. Az 1920. nyári és az 1921. őszi választásokon Békés és Dél-Baranya nemzetiségi vidékeinek mandátumait a kisgazdák szereztek meg.

A választókerületi eredmények nem utalnak direkt nemzetiségi különbségre, inkább földrajzira, s ez érvényesül az egyes nemzetiségeken, főként a németeken, de a szlovákokon belül is. Külön érdekesek az egyes régiókon belüli ellentétes eredmények, amelyek szintén alátámasztják az etnikai identitás csekély szerepét.

Hasonló eredményre jutunk, ha néhány választókerület eredményeit településenként is megvizsgáljuk. A biai választókerületben a németek lakta települések közül nyolc esetben a KNEP, négy esetben az OKGFP jelöltjei szereztek több szavazatot. A kerületben a KNEP szerezte meg a mandátumot, ám amint látható, a szomszédos községek preferenciái is jelentősen különböztek egymástól.

Innen északra, a pomázi kerületben is a KNEP szerzett mandátumot. Második a Nemzeti Középpárt (NKP), harmadik a Kisgazdapárt jelöltje lett. A 22 település döntő többségében, 16 helyen a KNEP győzött, német és szlovák lakosságú településeken egyaránt. Négy helyen, magyar községekben a kisgazda-jelölt, két helyen, német községekben a Nemzeti Középpárt kapta a legtöbb szavazatot. Bár úgy tűnhet, hogy a választókerületben egyértelműen nemzetiségi preferencia érvényesül, sokkal meghatározóbb a mikroregionális megoszlás. A kisgazdák kizárólag a Szentendrei-sziget négy községében ér-

mivel azok rendszerint nem etnikai tömbhöz tartoznak, hanem szigetek. A minta mellett egyes választókerületekben egyenként is vizsgáltam nemzetiségi településeket. Az 1910-es népszámlálás adatai: *A Magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. A népesség fő adatai községek és népesebb puszták, telepek szerint*. Magyar statisztikai közlemények, Új sorozat, 42. Budapest, 1910.

tek el jó eredményt, az NKP pedig Pomázon és a szomszédos Budakalászon nyert, vagyis a Szentendrét Békásmegyertől elválasztó síkság szélén fekvő két településen. A KNEP pedig a Pilisi-medencében és a hegyvidéken „tarolt”.

Baranyában a másik nagy párt javára, de hasonlóan alakultak az eredmények. A villányi választókerületben 1921 őszén tartott választás során a kisgazda-jelöltek 31, míg a KNEP-jelöltek hét településen szereztek többséget. Ám az utóbbiak közül mindegyik német többségű volt, ami megint csak valószínűtlenné teszi az etnikai alapú preferenciák érvényesülését.

A választási magatartás labilitására utalnak ugyanezeknek a településeknek az eredményei az 1922-es választásokon. A korábbi pomázi választókerületből létrehozott pomázi és pilisvörösvári kerületekben a legtöbb helyen, tíz esetben, ekkor a Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP) jelöltjei győztek. Az Egységes Párt (EP) kilenc településen lett első; egy helyen párton kívüli, egy esetben pedig a KNEP kapta a legtöbb szavazatot. Gyakorlatilag csak a szigeten fekvő települések preferenciája nem változott, itt az Egységes Párt, mely a kisgazdák utódjának volt tekinthető, mindenütt diadalmaskodott.

A szintén kettéosztott egykori biai kerületben két kisgazdapárti, hat egységes párti, négy KNEP- és három MSZDP-siker született. A két évvel korábban a kisgazdákat preferáló települések közül két esetben a KNEP, két esetben az FKGFP jelöltje szerezte a legtöbb voksot, míg az EP a három magyar településen ért el sikert. A korábban a KNEP-re szavazó települések közül csak Zsámbékon és Perbálon sikerült újra ennek a pártnak diadalmaskodnia, három esetben az Egységes Párt, három esetben pedig az MSZDP győzött.

A választókerületi szintű eredmények is alátámasztják az egyéb tényezők meghatározó szerepét a választói magatartás alakulásában. Tolnában, Baranyában és Somogyban az Egységes Párt jelöltjei mellett két pártonkívüli szerzett mandátumot. Közülük a környéken birtokos Apponyi Antal megválasztása a bonyhádi kerületben a tradicionális viszonyok továbbélését jelzi a települések egy jelentős részében. Vas megyében a nemzetiségek lakta kerületekben a legitimista és keresztény irányultságú Andrassy–Friedrich Párt (AFP) szerezte meg a mandátumokat, hasonlóan a rétsági és a ráckevei választókerülethez. A dorogi kerületben a szociáldemokraták, a biai, a törökbálinti és a pomázi kerületekben az Egységes Párt jelöltje diadalmaskodott, ám innen már láttuk a települési eredmények változatosságát.

Az országos adatsorok sem mutatnak összefüggést a nemzetiségi kötődés, a nemzeti identitás és a választói magatartás között. Az egyes pártok, illetve politikai irányzatok településenkénti eredményesora és az 5%-nál nagyobb arányban nemzetiségek által lakott települések eredményesora közti korreláció értéke egyetlen esetben sem mutat erős összefüggést. A legalacsonyabb érték az Egységes Párté (-0.243), a legmagasabb pedig a párton kívüli jelölteket is magában foglaló egyéb politikai erők csoportjé (0.223). (Lásd 8. és 9. táblázat.) Ezek alapján ugyan némileg valószínűbb volt, hogy egy nemzetiségi lakos inkább a baloldalt vagy a pártonkívülieket támogassa, és az

választói magatartás

volt a legkevésbé valószínű, hogy az Egységes Pártra, illetve szövetségeseire szavazzon, de a különbség nem olyan jelentős, hogy ez megalapozhatná a pártválasztás nemzetiségi alapú értelmezését.

8. táblázat. Az egyes pártok választási eredményeinek és a nemzetiségi lakosság arányának korrelációja a nemzetiségek által 5%-nál nagyobb arányban lakot településeken (1922)

Párt	Korreláció
Egységes Párt	-0.243
Nemzeti Polgári Párt	-0.151
Keresztény Egység Tábor	-0.078
KNEP	0.072
Andrássy–Friedrich Párt	0.010
Keresztény Nemzeti Párt	-0.090
Keresztény Ellenzék	-0.030
Keresztény Szocialista Párt	0.067
Keresztény Földműves Párt	-0.070
Magyarországi Munkáspárt	-0.016
Liberális Ellenzék	-0.087
FKGFP	-0.036
Függetlenségi és 48-as Kossuth Párt	0.017
MSZDP	0.089
Pártonkívüliek	0.187

9. táblázat. Az egyes politikai irányzatok választási eredményeinek és a nemzetiségi lakosság arányának korrelációja a nemzetiségek által 5%-nál nagyobb arányban lakot településeken (1922)

Politikai irányzat	Korreláció
Nemzeti közép	-0.270
Keresztény	0.090
Agrár	-0.039
Liberális	-0.028
Baloldal	0.080
Egyéb	0.223

Ezt támasztja alá az is, hogy a jelentősebb politikai erők mindegyikénél kimutatható, hogy egyes nemzetiségi településeken kiemelkedően szerepeltek,

másokon viszont nagyon rosszul. Kizárólag az 5%-nál nagyobb arányban nemzetiségek által lakott települések csoportját vizsgálva például az MSZDP 20 legjobb eredménye közül hat településen 90% feletti volt a nemzetiségi lakosság aránya, további öt esetben pedig 75% feletti. Ugyanakkor a húsz legrosszabb eredmény közül 12 (90% feletti) nemzetiségiek által lakott település eredménye volt.

Érdekes a területi megoszlás is. A legjobb eredmények közül 13 Budapest környéki település volt, míg a legrosszabbak közül nyolc a mai Tolna megyében található. Ugyanakkor innen három település bekerült a 20 legjobb eredményű közé, míg a Budapest környékiek közül szintén három található a legrosszabb eredmények listáján.

Mindezek alapján egyértelmű, hogy döntően ezeken a választásokon is az egyéb tényezők befolyásolták a nemzetiségi lakosság politikai döntéseit: a települési megoszlás, a foglalkozás, a műveltség. Feltűnő, hogy a Dorogi-menedence nemzetiségi bányásztelepüléseinek szavazataival az MSZDP szerzett mandátumot, míg a rétsági kerület szlovák kisközsegei a politikai katolicizmust képviselő AFP-t erősítették. Apponyi Antal főként a kisebb települések szavazataival diadalmaskodott a nagyobb településeken erősebb egységes párti és szociáldemokrata jelölttel szemben. Sopronban a hegyvidék bányásztelepülésein szintén az MSZDP nyert, míg a horvátok lakta falvakban a KNEP vagy a párton kívüli jelölt. Egyértelmű tehát, hogy a választást meghatározó tényezők közt a nemzetiségi hovatartozásnak igen csekély szerepe volt.

A két világháború közti választások közül az 1939-es eredményei utalnak a leginkább az etnikai alapú választási preferenciák esetleges létrejöttére. Legalábbis feltűnő, hogy a szélsőjobboldal jelöltjei közül 26 olyan kerületben indult, ahol a mintába eső nemzetiségi települések találhatóak. Ezek közül a választásokon 12 győzni is tudott, igaz, a pótválasztások után csak 10-en lettek képviselők. Ezek közül azonban csak hét került ki olyan választókerületből, ahol a nemzetiségi lakosság nem csupán egy-egy településre korlátozódott.

Még ennél is szorosabb összefüggést feltételezhetünk a települési adatok alapján. A mintában szereplő települések közül 120 helyen a Magyar Élet Pártja (MÉP), 55 helyen a szélsőjobb, 33 helyen a Független Kisgazdapárt (FKGP), két helyen az SZDP, egy helyen az Egyesült Keresztény Párt (EKP) listája kapta a legtöbb szavazatot. Ha azonban nem vesszük figyelembe azt a 114 települést, amely olyan lajstromos választókerületben feküdt, melyben nem állítottak szélsőjobboldali listát (mivel erre Baranyában és Tolnában sem került sor, az itteni települések is ide tartoznak), a maradék 97-nek már több mint a felében a szélsőjobb listája győzött! Egyéni jelöltekre leadott szavazatok alapján a MÉP 107 győzelmet aratott (de köztük 26-ot egyhangúlag), a szélsőjobb 76-ot, az FKGP 15-öt, az SZDP 5-öt, az EKP 4-et. Ha ezek közül nem vesszük figyelembe azokat, melyekben nem volt szélsőjobboldali jelölt, akkor 115-ből 76 esetben a szélsőjobb jelöltje kapta a legtöbb szavazatot! Mindez további elemzésre késztet. Úgy tűnik ugyanis, hogy az

1939. évi választások eredményei alapján nem zárható ki a nemzetiségi alapú preferenciák érvényesülése.

A részletesebb elemzés azonban nem támasztja alá ezt a feltételezést. Először is figyelemre méltó, hogy a szélsőjobb pártoknak és jelölteknek nem sikerült mindenhol elindulniuk. Igaz ugyan, hogy a választási biztosíték akkor bevezetett rendszere anyagi akadályokat állított az országos indulás elé, de három esetben került sor a jelölt visszautasítására az elégtelen vagy érvénytelen ajánlások miatt, és egy esetben a listájához szükséges ajánlásokat is visszautasították. Ezek közül a pécsváradi kerületben és Fejér megyében jelentős nemzetiségi, német népesség élt, ami ellentmond a nemzetiségek feltétel nélküli támogatásának, különösen, hogy egyéni jelöltséghez mindössze 500, listaállításhoz 1500 ajánlásra volt szükség.²¹

Az is lényeges, hogy a nemzetiségi körzetekben nem általánosan kiemelkedő a nyilas listák és egyéni jelöltek szavazati aránya. A mohácsi, a siklósi, az esztergomi, a tatabányai, a bajai járásra kiterjedő kerületekben átlag körüli, inkább átlag alatti, a deveszeriben átlag alatti az elért eredményük. Ezzel szemben kiemelkedő a Pilishegyvidék, Ráckeve és Lenti kerületekben, átlag feletti a móri, Buda környéki, rétsági, sziráki, nagykanizsai kerületekben. Listán is elsősorban ott értek el kiemelkedő eredményt, ahol egyéniben: például a Bács-Bodrog-Baja törvényhatósági város lajstromos kerületben éppen a nagyobb nemzetiségi arányú bajai járásban volt a leggyengébb az eredményük. Figyelembe kell persze venni azt is, hogy például a mohácsi és a kalocsai választókerületben a listás szavazáson nagyon magas volt az érvénytelen szavazatok aránya, és itt sikeres szélsőjobboldali jelölt indult egyéniben.²² Ilyen esetekben nem volt ritka, hogy a szélsőjobb támogatói inkább érvénytelen szavazatot adtak le a pártlistákra.

Mégis, ha a listák, illetve jelöltek hiányát az alacsony támogatás jelének tekintjük (és az adminisztratív akadályokat tekintve sem teljesen jogosultlan ezt feltételezni), kirajzolódnak bizonyos regionális sajátságok. A Dél-Alföldön, elsősorban a Viharsarokban, illetve a Dél-Dunántúlon, főként Somogyban és Tolnában, de részben Baranyában is, a szélsőjobb fellépése kevésbé volt hatásos; nem valószínű, hogy az itteni nemzetiségi lakosságot nemzeti alapon mozgósítani tudta volna. Ezzel szemben a jobboldaliak Észak- és Nyugat-Magyarországon, illetve Észak-Dunántúlon egyértelműen sikeresek voltak, ám itt a csekélyebb nemzetiségi lakosságú térségekben is eredményesnek bizonyultak. Végül pedig a legjobb eredményeiket Közép-Magyarországon, a Kiskunságban, a Jászságban, illetve Hevesben és Szabolcsban érték el. Ez is gyengíti a nemzetiségi választók mozgósításával kapcsolatos feltételezéseket.

²¹ HUBAI László: i. m. I. k. 61–68., II. k. 119., 126. Meg kell azonban jegyezni azt is, hogy az ajánlások elfogadásával vagy érvénytelenítésével az eljárás manipulálható volt, ami jellemzően a hatalmon levő pártnak kedvezett, és az ellenzékét, vagyis ekkor a szélsőjobboldalt is, hátrányos helyzetbe hozta.

²² HUBAI László: i. m. I. k. 65–66.

Az is a nemzeti-etnikai alapú választói magatartás feltételezése ellen szól, hogy a jobboldaliak minden nemzetiség soraiból jelentős számú támogatót nyertek meg maguknak. A szlovákok, a horvátok, a vendek és a németek egyaránt nagy számban szavaztak a szélsőjobb listáira és jelöltjeire. Kérdéses, hogy lehetett-e egyáltalán olyan programmal fellépni, amely képes volt a nemzeti identitás nagyon különböző formáival jellemezhető nemzetiségek etnikai alapú mozgósítására. Különösen beszédes ebből a szempontból a Volksbund jelöltjeinek szereplése.

A szervezet a kormánypárttal kötött paktum értelmében két embert indított a MÉP hivatalos jelöltjeként, egyet Mohácson, egyet Bonyhádon.²³ Az utóbbival szemben a kiszegzák, az előbbivel szemben pedig a nyilasok indítottak ellenjelöltet, illetve Mohácson fellépett még két nem hivatalos MÉP-jelölt is. Itt az első fordulót a nyilas jelölt nyerte, a második az egyik nem hivatalos kormánypárti lett, a hivatalos és Volksbund támogatta jelölt csak a harmadik. A pótválasztáson is indult, de vereséget szenvedett.

A baranyai választások elemzését, összevetve azt az 1935-ös eseményekkel, részletesen elvégezte Vonyó József is.²⁴ Az ő esettanulmánya jórészt igazolja a korábbi általános megállapításokat. A részletes vizsgálat azonban árnyalja is a képet, annyiban, hogy Vonyó kimutatja: a Volksbund által támogatott jelölt egyes községekben képes volt németsege okán szavazókat szerezni, míg ellenfele, éppen a magyar nemzeti érdekek védelmezőjeként, mozgósíthatta a magyar szavazókat. Ebben az esetben tehát a nemzetiségi hovatartozás a korábbiaknál jelentősebb szerepet játszott, szerepe azonban nem volt kizárólagos. Részben mert a nyilas jelölt is képes volt jelentős német szavazói csoportokat maga mellé állítani, részben pedig mert a németek szavazói preferenciái között, miként 1935-ben is, jelentős szerepet kapott a kiszegzapárt. Így aztán még ebben az esetben sem beszélhetünk arról, hogy a nemzeti hovatartozás domináns módon meghatározta volna egy kisebbség választási preferenciáit. Ráadásul az is világos, hogy amennyiben mégis beszélhetünk etnikai szavazásról, az éppen a nyilasokat gyengítette, miközben az országos adatok azt sugallják, hogy erősíteni kellett volna.

Mindezek tükrében kérdéses, hogy a német identitás milyen szerepet játszott a választók magatartásának alakításában. A német azonosságot hangoztató Volksbund-jelölttel szemben a magyar nemzetiszocializmust képviselő (igaz, sváb) jelölt könnyedén diadalmaskodott. Ugyanez a magyar nemzetiszocializmus nyerte el a rétsági körzet szlovák választóinak tetszését és a pilishegyvidéki németek és szlovákok támogatását is. Azt azonban meg kell említenünk, hogy a politikai pártok, nemcsak ekkor, hanem korábban is, láthatóan ügyeltek arra, hogy a dominánsan nemzetiségiként azo-

²³ TILKOVSKY Loránt: *Ez volt a Volksbund. A német népcsoportpolitika és Magyarország*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1978. 55–56.

²⁴ Vonyó József: Adatok és dokumentumok két parlamenti választásról (Mohács, 1935 és 1939). *Baranyai Levéltári Füzetek*, 155. Pécs, 1995. 117–135. (Köszönöm Ignác Károlynak, hogy az írásra felhívta a figyelmemet.)

nosított választókerületekben nemzetiségi – mindenekelőtt sváb – származású jelöltjeik legyenek. Az ő szereplésük azonban nem a nemzetiségi programok alapján történt, hanem a magyar politikai életbe integrálódva, mintegy a nemzeti probléma politikai jelentőségét tagadva.

A települési eredmények részletesebb vizsgálata alapján inkább arra következtethetünk, hogy továbbra is a települési, illetve a szociális helyzetbeli különbségek érvényesültek. Az esztergomi, a tatabányai, illetve a pilisvörösvári kerület településein például jelentős eredményeket értek el a szociáldemokraták is, leginkább a bányásztelepüléseken. A bajai járásban a német települések nagyobb arányban szavaztak a MÉP, mint a szélsőjobb jelöltjére. Számos példa van tehát arra, hogy nem automatikus és főként nem egyértelmű, hogy a nemzetiségi szavazók a szélsőjobbot preferálták.

A nemzetiségi kötődés vizsgálata jelentősen leegyszerűsödik az 1945-ös, méginkább az 1947-es választásoknál. A német kisebbség legnagyobb részének megfosztása a választójogtól, majd a szlovák–magyar és a magyar–jugoszláv lakosságcsere, illetve a spontán migráció redukálja a kisebbségek számát, a németeket pedig a választások szempontjából szinte teljesen eljélteleníti.

Az eredményekből ekkor sem rajzolódik ki valamiféle nemzetiségi sajátosság, viszont azokat összevetve a korábbi és a későbbi választásokkal egyértelmű, hogy a szavazást most is főként egyéb tényezők és a politikai hagyomány motiválta. Nyugat-Magyarországon és Nógrádban a keresztény alapon álló pártok, a Viharsarokban vagy a Dorogi-medencében a baloldal, a Somogyban és Baranyában a kiscgazda hagyományok továbbvivői számíthattak a szavazatok jelentős részére, nemzetiségi különbség nélkül. Ugyanakkor jellemző a korábbi nemzetiségi településekre az újonnan betelepítettek sajátos, baloldali pártválasztása.²⁵

Nemzetiségek – speciális preferenciák nélkül

Mint a fentiekből kiderült, a nemzetiségi lakosság választását is elsősorban azok a tényezők befolyásolták, mint magyar honfitársaikét általában. Ám a vizsgálat negatív eredménye is felvet néhány kérdést, amelyekkel kapcsolatban ha nem is válaszokat, de néhány feltételezést meg lehet fogalmazni. A nemzetiségek sajátos, a többségtől markánsan különböző választásának hiányát alapjában a nemzeti mozgalmak hiánya vagy fejletlensége okozta, s ennek hatását csak erősítette a hivatalos politika, amely kifejezetten el akarta kerülni ilyen jellegű politikai szervezetek fellépését. Még a leginkább aktív németiség körében sem szerveződött meg alternatív és főként politikai

²⁵ Esettanulmánynak lásd például CSEKŐ Ernő: Az 1947-es választás völgyességi jellemzői. In: *A Völgyesség huszadik százada. Struktúrák és konfliktusok*. Szerk.: SZITA László–SZÓTS Zoltán. Bonyhád, 2001.

szervezet a Volksbildungsvereinnal szemben, később pedig a Volksbundot is hosszú ideig sikeresen korlátozta a magyar kormányzat.

A politikai aktivitás hiányát fokozta a kisebbségek társadalmi helyzete is. Főként falusi-kisvárosi, elsősorban mezőgazdasági foglalkozású emberek voltak, csekély létszámú nemzeti értelmiséggel, ennek megfelelően gyenge modern nemzeti kultúrával. Hiányoztak az etnikai csoportot átfogó kommunikációs struktúrák. Ebben a helyzetben a nemzetiségeket csak igen aktív és kitartó szervezőmunkával lehetett volna politikailag hatékonyan mozgósítani. Ennek hiányában magatartásuk igazodott a többségéhez, és ahhoz hasonló politikai magatartás jellemezte őket. A többségi társadalom kialakított struktúráiba való betagozódás pedig fragmentálta az egyes csoportokat, a politikai választásokban előtérbe kerültek a regionális sajtóságok, a szavazói magatartást inkább a különbségek felől lehet megközelíteni. A nemzetiségek nem rendelkeztek speciális preferenciákkal, és egyértelműen a „magyar politikai nemzet” részeként vettek részt a választásokon.